

(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

मुंबई येथील उच्च न्यायालयात

फौजदारी अपीलिय अधिकारक्षेत्र

फौजदारी रिट याचिका क्रमांक ४३०/२०२५

१. राजेश खाकर

भारतीय रहिवासी, वय ५५ वर्षे,

रा. : ए४, तारापोर गार्डन,

ओशिवरा, लोखंडवाला,

अंधेरी पश्चिम, मुंबई-४०० ०५३

२. समीर मर्चंट

भारतीय रहिवासी, वय ४२ वर्षे,

रा. : बी१ विंग,

फ्लॅट क्रमांक ४०१, सेरेनिटी कॉम्प्लेक्स

ओशिवरा, मुंबई-४०० ०५३

३. धर्मेश दत्तानी

भारतीय रहिवासी, वय ४८ वर्षे,

रा. : १३०२, कृष्णा हेरिटेज,

एम.जी. रोड, मुंबई-४०० ०६७.

...

याचिकाकर्ते

विरुद्ध

१. महाराष्ट्र सरकार,

काशीगाव पोलीस स्टेशन मार्फत

सिल्वर सरिता, विनय नगर,

काशीगाव, मीरा रोड (पू),

ठाणे- ४०१ १०७.

२. योगेश दत्तात्रय बागुल

१५, १६, गोकुळ बंगला,

राधा नगरी, एबीबी सर्कल जवळ,

महात्मा नगर,

नाशिक- ४२२ ००८.

३. पोलीस आयुक्त

मीरा-भाईंदर, वसई-विरार

९, गौरव गॅलेक्सी, मीरा रोड पूर्व,

मीरा भाईंदर - ४०१ १०७.

... प्रतिवादी

याचिकाकर्त्यासाठी इंडस लॉ यांच्या सूचनेवरून ज्येष्ठ वकील श्री. मनोज एस. मोहिते,

त्यांच्यासोबत श्री. अमित जाजू, डॉ. वेदांत छाजेड आणि श्री. अमन मारवाह.

प्रतिवादी सरकारसाठी एपीपी सुश्री एस.एस. कौशिक.

प्रतिवादी क्रमांक २ साठी सुश्री इंद्रायणी पाटणी यांच्या सूचनेवरून श्री. आदित्य

शामसुंदर चांडक त्यांच्यासोबत सुश्री निरजा जोशी.

पीएसआय किरण बागदाणे, काशीगाव पोलिस ठाणे .

न्यायमंच : न्यायमूर्ती श्री. रवींद्र व्ही. घुगे आणि

न्यायमूर्ती श्री .अश्विन डी. भोबे

राखून ठेवल्याची तारीख : ९ एप्रिल, २०२५

अधिघोषित केल्याची तारीख: ९ मे, २०२५

न्यायनिर्णय (न्यायमूर्ती श्री .अश्विन डी. भोबे यांनी पारित केला)

१. न्यादेश. न्यादेशाची त्वरित बजावणी करून पक्षांच्या संमतीने अंतिम सुनावणी घेतली.
२. भारतीय संविधानाच्या कलम २२६ व त्यासाह भारतीय नागरिक सुरक्षा संहिता, २०२३ (थोडक्यात “बीएनएसएस ”) च्या कलम ५२८ अंतर्गत दाखल केलेल्या या याचिकेद्वारे, याचिकाकर्ते काशीगाव पोलीस ठाणे यांनी भारतीय दंड संहिता, १८६० (थोडक्यात “आयपीसी”) च्या कलम ४२० आणि ४०६ अंतर्गत नोंदवलेला दिनांक १७.१०.२०२४ चा एफआयआर क्रमांक ०३३९/२०२४ (थोडक्यात “आक्षेपित एफआयआर”) रद्द करण्याची विनंती केली आहे.
३. प्रतिवादी क्रमांक १ - काशीगाव पोलीस ठाणे यांनी नोंदवलेला आक्षेपार्ह एफआयआर, याचिकाकर्त्यांना आरोपी म्हणून आणि प्रतिवादी क्रमांक २ ला तक्रारदार/ माहिती देणारा म्हणून संबोधतो.

याचिकाकर्त्यांचे प्रकरण :-

४. याचिकाकर्ते लक्ष्मी डेंटल लिमिटेड (थोडक्यात "कंपनी") चे संचालक आहेत, जे दंत उपाय, सेवा आणि दंत प्रोस्थेटिक्स तयार करण्याच्या व्यवसायात गुंतलेले आहे.

कंपनीने आपले कार्य विस्तारण्यासाठी, दंत उत्पादनांसाठी व्यापक संशोधन आणि विकास कार्य करण्यासाठी, 'वेदिया सोल्युशन्स' नावाने एक विभाग स्थापन केला होता.

५. प्रतिवादी क्रमांक २ हा ऑक्टोबर २०१७ पासून कंपनीशी संशोधन आणि विकास सेवा पुरवण्यासाठी संबंधित होता. प्रतिवादी क्रमांक २ च्या सेवेची व्याप्ती, तसेच बौद्धिक संपदा, गोपनीय माहिती, व्यापार गुपिते आणि कंपनीच्या इतर मालकी हक्कांच्या माहितीच्या संदर्भात इतर अधिकार दिनांक २४.०५.२०१९ रोजीच्या करारात नोंदवले गेले आहेत, जो कंपनी आणि प्रतिवादी क्रमांक २ द्वारे आणि त्यांच्यामध्ये अंमलात आला होता. दिनांक २४.०५.२०१९ रोजीच्या या कराराच्या अटीनुसार, प्रतिवादी क्रमांक २ ला 'वेदिया सोल्युशन्स' च्या नफ्यात ४५% पर्यंत वाटा मिळण्याचा अधिकार होता ज्यामध्ये निश्चित मासिक भरपाईचा समावेश आहे. प्रतिवादी क्रमांक २ ने कंपनीला दिलेल्या सर्व उत्पन्न आणि सेवेचे परिणाम प्रतिवादी क्रमांक २ ने "भाड्याने घेतलेले काम" मानले. २४.०५.२०१९ रोजीच्या या करारात गोपनीयता, स्पर्धा न करणे आणि विनंती न करणे यासारखे प्रतिबंधात्मक करार निश्चित केले होते, ज्यामुळे, प्रतिवादी क्रमांक २ ला त्याची सेवा करताना नैतिक, नीतिविषयक आणि व्यावसायिक पद्धतीचा सर्वोच्च दर्जा राखणे आवश्यक होते. प्रतिवादी क्रमांक २ ला कंपनीला बदनाम करणारे कोणतेही वर्तन टाळणे आवश्यक होते.

६. दिनांक २४.०५.२०१९ च्या कराराच्या अटींनुसार, प्रतिवादी क्रमांक २ ने त्याच्या वडिलांसह “टॅग्लुस” आणि “यू एल अलाईन” च्या ट्रेडमार्क / ब्रँड नाव आणि/किंवा डोमेन नावातील त्यांचे सर्व हक्क त्यांच्या डोमेन नावासह नियुक्त केले, जे कंपनीने सेवा वितरणासाठी वापरले होते. सदर अधिकारांचे वाटप दिनांक २४.०५.२०१९ च्या बौद्धिक संपदा असाइनमेंट करारानुसार नोंदवले गेले, जे प्रतिवादी क्रमांक २, त्यांचे वडील श्री. दत्तात्रय शंकर बागुल आणि कंपनी यांच्यात आणि त्यांच्यामध्ये अंमलात आले. सदर करारानुसार, प्रतिवादी क्रमांक २ च्या समाधानासाठी कंपनीने दिलेल्या मोबदल्याच्या बदल्यात नियुक्ती परिपूर्ण, अनन्य, शाश्वत आणि अपरिवर्तनीय होती.

७. मार्च २०२२ मध्ये, कंपनीला समजले की, प्रतिवादी क्रमांक २ आणि कंपनीचे आणखी एक माजी कर्मचारी, श्री. सार्थक दिनेश पटेल यांनी दिनांक १६.१०.२०१९ रोजी "एआयव्हीआय इनोव्हेशन्स एलएलपी" नावाची एक व्यवसाय संस्था स्थापन केली होती, जी कंपनीशी स्पर्धा करणारा व्यवसाय करत होती, तसेच कंपनीसारखीच उत्पादने/सामग्री विकत होती. प्रतिवादी क्रमांक २ ने कंपनीची गोपनीय माहिती, मालकी डेटा आणि इतर व्यापार रहस्यांचा गैरवापर केला. प्रतिवादी क्रमांक २ ने त्याच्या पालकांना एआयव्हीआय इनोव्हेशन्स एलएलपी मध्ये भागीदार म्हणून समाविष्ट केले होते. प्रतिवादी क्रमांक २ चे हे कृत्य दिनांक २४.०५.२०१९ च्या कराराचे उल्लंघन करणारे होते.

८. कंपनीच्या गोपनीय माहितीचा गैरवापर, व्यापार गुपिते इत्यादींचा आणि प्रतिवादी क्रमांक २ कडून सतत होणाऱ्या कराराच्या उल्लंघनांमुळे, कंपनीने दिनांक १८.०४.२०२२ रोजी प्रतिवादी क्रमांक २ विरुद्ध कायमस्वरूपी मनाई आदेश आणि २५,००,००,०००/- (पंचवीस कोटी रुपये फक्त) नुकसान भरपाईची मागणी करणारा व्यावसायिक खटला क्रमांक २४३/२०२२ या न्यायालयात दाखल केला. दाव्यासोबत, तात्पुरता मनाई आदेश, मालमत्ता सूची तयार करण्यासाठी कोर्ट रिसीव्हरची नियुक्ती इत्यादीची मागणी करणारा अंतरिम अर्ज (एल) क्रमांक १२६३९/२०२२ दाखल केला होता.

९. या न्यायालयाने दिनांक २८.०४.२०२२ रोजी अंतरिम अर्ज (एल) क्रमांक १२६३९/२०२२ मध्ये एकतर्फी अंतरिम आदेश पारित करून, प्रतिवादी क्रमांक २ / एआयव्हीआय आणि एआयव्हीआय च्या भागीदारांकडे असलेल्या उत्पादनांची यादी तयार करण्यासाठी, जप्त करण्यासाठी, ताब्यात घेण्यासाठी आणि नियंत्रणासाठी न्यायालय धारक/कोर्ट रिसीव्हर ची नियुक्ती केली.

१०. दिनांक ४ आणि ५ मे २०२२ रोजी, मुंबई उच्च न्यायालयाच्या न्यायालय धारक यांच्या मार्गदर्शनाखाली अतिरिक्त विशेष धारक यांनी प्रतिवादी क्रमांक २ / एआयव्हीआय च्या संबंधित जागेमध्ये असलेल्या उत्पादनांची / साहित्याची यादी तयार केली, जप्त केली, ताब्यात घेतली आणि नियंत्रण ठेवले. न्यायालय धारक यांचा अहवाल

क्रमांक १५७/२०२२ हा व्यावसायिक खटला क्रमांक २४३/२०२२ मध्ये या न्यायालयासमोर दाखल करण्यात आला होता.

११. दिनांक १९.०५.२०२२ रोजी, प्रतिवादी क्रमांक २ ने अंतरिम अर्ज (एल) क्रमांक १६१३५/२०२२ दाखल केला, ज्यामध्ये या न्यायालयाने अंतरिम अर्ज (एल) क्रमांक १२६३९/२०२२ मध्ये दिनांक २८.०४.२०२२ रोजी दिलेला अंतरिम आदेश रद्दबातल करण्याची मागणी केली.

१२. दिनांक १५.११.२०२२ रोजीच्या आदेशानुसार, या न्यायालयाने प्रतिवादी क्रमांक २ ने दाखल केलेला अंतरिम अर्ज क्रमांक १६१३५/२०२२ फेटाळून लावला.

१३. दिनांक १४.०५.२०२२ रोजी, याचिकाकर्त्यांनी दाखल केलेल्या तक्रारीवरून, बोईसर पोलिस स्टेशनने, प्रतिवादी क्रमांक २, श्री. सार्थक पटेल, श्री. दिनेश पटेल, श्री. आकाश नरळे आणि श्री. नीलेश परदेशी यांच्याविरुद्ध एफआयआर क्रमांक १८२/२०२२ नोंदवला.

१४. प्रतिवादी क्रमांक २ ने दिनांक १५.०९.२०२२ रोजीच्या पत्राद्वारे, दिनांक २४.०५.२०१९ रोजीचा करार रद्द केला आणि सदर करारानुसार लवादाची मागणी केली.

१५. ऑक्टोबर २०२२ मध्ये, प्रतिवादी क्रमांक २ ने विद्वान न्यायदंडाधिकारी प्रथम वर्ग, नाशिक यांच्यासमोर फौजदारी किरकोळ अर्ज क्रमांक १७६२/२०२२ दाखल केला,

ज्यामध्ये याचिकाकर्त्यांनी आयपीसीच्या कलम ४२०, ३४ सह वाचलेले आणि १२० (ब) अंतर्गत गुन्हा केल्याचा आरोप केला होता.

१६. दिनांक २०.०३.२०२३ च्या आदेशानुसार, विद्वान न्यायदंडाधिकारी-प्रथमवर्ग नाशिक यांनी पक्षांमधील वाद कराराच्या उल्लंघनाचा दिवाणी वाद असल्याचे आढळून आल्याने, प्रतिवादी-क्रमांक २ ने दाखल केलेला फौजदारी-किरकोळ अर्ज क्रमांक १७६२/२०२२, रद्द केला. प्रतिवादी-क्रमांक २ ने विद्वान सत्र न्यायालय नाशिक यांचे समोर फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक १३४/२०२३ दाखल केला आहे, जो ही याचिका दाखल करण्याच्या तारखेपर्यंत प्रलंबित आहे.

१७. दिनांक १७.१०.२०२४ रोजी, प्रतिवादी क्रमांक १ ने काशीगाव पोलिस स्टेशन, मीरा भाईंदर, ठाणे येथे प्रतिवादी क्रमांक २ ने दाखल केलेल्या तक्रारीच्या आधारे, भारतीय दंड संहिता, १८६० च्या कलम ४२० आणि ४०६ अंतर्गत याचिकाकर्त्यांविरुद्ध आरोपित एफआयआर नोंदवला आहे.

१८. या प्रकरणी व्यथित होऊन, याचिकाकर्ते या न्यायालयासमोर खालील महत्त्वपूर्ण सवलतींची/अनुतोषाची मागणी करत आहेत:-

“ब. या माननीय न्यायालयाने, भारतीय दंड संहिता, १८६० च्या कलम ४२० आणि ४०६ अंतर्गत गुन्ह्यांसाठी काशीगाव पोलीस स्टेशन, मीरा रोड, ठाणे येथे

दिनांक १७ ऑक्टोबर २०२४ रोजी नोंदवलेल्या एफआयआर क्रमांक ३३९/२०२४ च्या नोंदी आणि कार्यवाही मागवणारे रिट ऑफ सर्टिओरारी किंवा कोणतेही लेख, आदेश किंवा निर्देश जारी करावेत आणि त्याची कायदेशीरता, शुद्धता आणि तपासल्यानंतर, हे माननीय न्यायालयाने दिनांक १७ ऑक्टोबर २०२४ रोजी काशीगाव पोलीस स्टेशन, मीरा रोड, ठाणे येथे नोंदवलेल्या एफआयआर क्रमांक ३३९/२०२४ च्या नोंदी आणि कार्यवाही रद्दबातल करून बाजूला ठेवाव्यात.”

प्रतिवादी क्रमांक २ चे प्रकरण :-

१९. प्रतिवादी क्रमांक २ ने दिनांक ७.०४.२०२५ रोजी याचिकेच्या विरोधात प्रतिज्ञापत्र दाखल केले आहे. प्रतिवादी क्रमांक २ चा खटला या उत्तरात मांडण्यात आला आहे की: दिवाणी खटल्याची प्रलंबितता प्रतिवादी क्रमांक २ च्या याचिकाकर्त्याविरुद्ध फौजदारी कारवाई दाखल करण्याच्या अधिकारांवर परिणाम करत नाही, ज्यांनी फौजदारी विश्वासघात केला आहे आणि प्रतिवादी क्रमांक २ ला कंपनीच्या घटनास्थळावरून हाकलून लावले आहे; की आरोपित एफआयआर नोंदणीकृत गुन्ह्यांसाठी आवश्यक घटकांची पूर्तता करते; की “एआयव्हीआय इनोव्हेशन्स” ही एक भागीदारी फर्म आहे जी दिनांक ०१.०४.२०१९ रोजी स्थापन झाली, ज्याची स्थापना श्री. सार्थक दिनेश पटेल, श्री. दिनेश अर्जुन पटेल, श्री. सुलोचना दत्तात्रय बागुल आणि श्री.

दत्तात्रय शंकर बागुल यांनी केली आहे; दिनांक २४.०५.२०१९ रोजीच्या बंधनकारक सेवा करारांतर्गत प्रतिवादी क्रमांक २ सोबत विश्वासू आणि करारात्मक संबंध असलेल्या याचिकाकर्त्यांनी केलेल्या उल्लंघन, चुकीच्या माहिती आणि विश्वासघाताच्या वाढत्या मालिकेचा परिणाम म्हणून आरोपित एफआयआर दाखल करण्यात आला आहे; सेवा कराराच्या कलम ५.६ चे उल्लंघन करून प्रतिवादी क्रमांक २ ला कंपनीच्या अंधेरी शाखेतील आयसीआयसीआय बँकमधील खात्यातील कंपनीच्या खाते स्वाक्षरीकर्त्यामधून काढून टाकण्यात आले आहे; दिनांक २४.०५.२०१९ रोजीच्या सेवा करारात नफ्याच्या मार्जिनमधून ३०% राखीव ठेवण्याची आवश्यकता असल्याचे याचिकाकर्त्यांनी नाकारलेले नाही; सामंजस्य, मध्यस्थी आणि सूचनांचे सर्व प्रयत्न याचिकाकर्त्यांनी दुर्लक्षित केल्यानंतरच आरोपित एफआयआर नोंदवण्यात आला; सुरुवातीपासूनच 'वेदिया सोल्युशन्स' च्या खात्यात कोणताही निधी न ठेवण्याची आणि याचिकाकर्त्यांच्या वेगवेगळ्या खात्यांमध्ये सर्व पैसे हस्तांतरित करण्याची याचिकाकर्त्यांची पद्धत होती; की प्रतिवादी क्रमांक २ ने २०१९ पासून सप्टेंबर २०२२ मध्ये करार संपुष्टात येईपर्यंत सर्व व्यावसायिक जबाबदाऱ्या पार पाडल्या; की समस्या सोडवण्याऐवजी याचिकाकर्त्यांनी स्वतःला दायित्वांपासून वाचवण्यासाठी बचावात्मक कायदेशीर युक्त्यांचा अवलंब केला; आणि याचिकाकर्त्यांच्या कृतींमुळे प्रतिवादी क्रमांक २ चे नुकसान झाले आहे.

युक्तिवाद :-

२०. याचिकाकर्त्यांचे विद्वान ज्येष्ठ वकील श्री. मनोज एस. मोहिते यांनी खालील युक्तिवाद मांडले आहेत.

(i) आरोपित एफआयआरमध्ये प्रतिवादी क्रमांक २ ने प्रतिवादी क्रमांक १ च्या संगनमताने दिवाणी वादाचे फौजदारी खटल्यात रूपांतर करण्याचा प्रयत्न केल्याचे उघड झाले आहे. या प्रकरणाचा उद्देश आणि हेतू याचिकाकर्त्यांवर सूड उगवणे हा होता. कराराचा भंग, जर असेल तर, तो पूर्णपणे दिवाणी वाद आहे जो दिवाणी न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्रात येतो. आरोपित एफआयआरमध्ये उल्लेख केलेल्या कराराच्या संदर्भात कंपनी आणि प्रतिवादी क्रमांक २ यांच्यातील दिवाणी वाद व्यावसायिक खटल्या क्रमांक २४३/२०२२ मध्ये न्यायप्रविष्ट आहे.

(ii) आरोपित एफआयआरचा आधार असलेल्या त्याच कागदपत्रांवर दिवाणी कार्यवाही प्रलंबित असणे हे स्पष्टपणे दर्शवते की आरोपित एफआयआर बनावट, चुकीचा आहे आणि कोणत्याही गुन्हेगारी कार्यवाही सुरू करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या कोणत्याही दखलपात्र गुन्हाची नोंद करत नाही. कोणत्याही परिस्थितीत, तक्रारी / आरोपित एफआयआरमध्ये फसवणूक आणि/किंवा गुन्हेगारी उल्लंघनाचे गुन्हे केलेले नाहीत.

(iii) प्रतिवादी क्रमांक २ ने नाशिक येथील विद्वान न्यायदंडाधिकारी प्रथम वर्ग, यांच्यासमोर फौजदारी किरकोळ अर्ज क्रमांक १७६२/२०२२ दाखल केला होता, ज्यामध्ये याचिकाकर्त्याविरुद्ध आरोपित एफआयआरमध्ये केलेल्या समान/एक सारखे आरोप केले होते. विद्वान न्यायदंडाधिकारी प्रथम वर्ग, नाशिक यांनी ही कार्यवाही रद्द केली कारण पक्षांमधील वाद पूर्णपणे दिवाणी स्वरूपाचा आहे जो दिनांक २४.०५.२०१९ च्या कराराच्या उल्लंघनातून उद्भवला होता. दिनांक १७.१०.२०२४ च्या तक्रारीत / आरोपित एफआयआरमध्ये, या न्यायालयात प्रलंबित दिवाणी कार्यवाहीबद्दल एकही अक्षर नाही. शिवाय, प्रतिवादी क्रमांक २ ने नाशिक येथे तसेच एकसारखे आरोप केलेले फौजदारी किरकोळ अर्ज क्रमांक १७६२/२०२२ दाखल करणे दडपले आहे.

(iv) काशीगाव पोलिसांच्या हद्दीत कोणताही गुन्हा किंवा कारवाईचे कारण किंवा कोणतीही कथित घटना घडली नाही. काशीगाव पोलिस स्टेशनला आरोपित एफआयआर नोंदवता येत नव्हता. पोलिस अधिकाऱ्यांच्या अरेरवीच्या कृत्यांचे आणि आरोपित एफआयआर नोंदवल्यानंतर याचिकाकर्त्या क्रमांक १ ला झालेला छळ दर्शविण्यासाठी याचिकेच्या मेमोच्या परिच्छेद क्र. ११ (केके) वर भर दिल आहे अवलंबून आहे. श्री. मोहिते यांनी असे सादर केले आहे की पोलिस अधिकाऱ्यांनी प्राथमिक चौकशीही न करता बेईमानीने कृत्य केले आहे, कारणे

बाह्य आहेत. महाराष्ट्र राज्य मानवाधिकार आयोग मुंबईसमोर याचिकाकर्त्यांनी दाखल केलेल्या कार्यवाही आणि महाराष्ट्र राज्य मानवाधिकार आयोग मुंबईने दिलेल्या दिनांक ३.१२.२०२४ च्या आदेशाचा संदर्भ देण्यात आला.

(v) याचिकेसोबत सादर केलेल्या कागदपत्रांचा संदर्भ देऊन, असे सादर केले की आरोपित एफआयआर ही प्रतिवादी क्रमांक २ द्वारे केलेला विचारपूर्वक प्रतिवाद आहे. कोणत्याही परिस्थितीत, आरोपित एफआयआर हा वाईट आणि गुप्त हेतूने दाखल केला आहे, ज्यामध्ये दिवाणी वादाला गुन्हेगारी स्वरूप दिले आहे, ज्यामुळे कायद्याच्या प्रक्रियेचा गैरवापर केला गेला आहे.

(vi) खालील न्यायनिर्णयांवर भर दिला आहे:

अ) हरयाणा राज्य आणि ओआरएस . वि.स. भजनलाल आणि इतर (१९९२) सुप (१) एससीसी ३३५.

ब) निहारिका इन्फ्रास्ट्रक्चर प्रायव्हेट लिमिटेड विरुद्ध महाराष्ट्र सरकार आणि इतर, (२०२१) १९ एससीसी ४०१.

क) मितेश कुमार जे शा विरुद्ध कर्नाटक सरकार आणि इतर, (२०२२) १४ एससीसी ५७२.

२१. प्रतिवादी - सरकारच्या वतीने विद्वान एपीपी सुश्री एस. एस. कौशिक यांनी, सुनावणीदरम्यान, आक्षेपित एफआयआर ची प्रत; तपास अधिकारी, वरिष्ठ पोलिस निरीक्षक काशीगाव पोलीस स्टेशन आणि सहाय्यक पोलिस आयुक्त यांचे नोड्ड; पोलिस उपायुक्त, मीरा रोड, ठाणे यांच्या कार्यालयाकडून दिनांक १७.१०.२०२४ रोजीचे पत्र; दिनांक १८.०३.२०२५ रोजीचे सामान्य डायरी तपशील; बीएनएसएसच्या कलम ३५ (३) अंतर्गत नोटीस; आणि काशीगाव पोलिस स्टेशनने नोंदवलेले श्री. राजेश खाकर यांचे दिनांक २१.१०.२०२४ रोजीचे निवेदन अभिलेखावर ठेवले आहे. विद्वान एपीपी सुश्री एस. एस. कौशिक यांनी खालील युक्तिवाद मांडले आहेत:

अ) दिनांक १७.१०.२०२४ रोजीची तक्रार मिळाल्यानंतर, प्रतिवादी क्रमांक १ ने गुन्हा नोंदवण्याची परवानगी मिळविण्यासाठी वरिष्ठांसमोर ती तक्रार केली. आज या न्यायालयात सादर केलेल्या कागदपत्रांवरून स्पष्ट होते की, पोलिस उपायुक्तांकडून दिनांक १७.१०.२०२४ रोजी मिळालेल्या परवानगीवरून, आक्षेपित एफआयआर नोंदवण्यात आला.

ब) दिनांक १७.१०.२०२४ रोजीची तक्रार प्रतिवादी क्रमांक २ ने दाखल केली आहे. ही तक्रार भारतीय दंड संहितेच्या कलम ४२० आणि ४०६ अंतर्गत दखलपात्र गुन्ह्यांचा खुलासा करून, आक्षेपित एफआयआर नोंदवण्याची हमी देते. बीएनएसएसच्या कलम ३५(३) अंतर्गत याचिकाकर्त्यांना चौकशीसाठी

उपस्थित राहण्यासाठी नोटीस बजावण्यात आली होती. ती असे म्हणते की तपास प्राथमिक टप्प्यात आहे, कारण अशा तपासात अधिकाऱ्याला प्रकरणाची सखोल चौकशी करण्याची संधी देण्यात यावी. आक्षेपित एफआयआरवर भर देऊन त्यांनी याचिका रद्द करण्याची मागणी केली.

२२. प्रतिवादी क्रमांक २ चे विद्वान वकील श्री. आदित्य शामसुंदर चांडक यांनी खालील युक्तिवाद मांडले आहेत.

अ) केवळ दिवाणी खटले प्रलंबित असल्याने प्रतिवादी क्रमांक २ ला याचिकाकर्त्याविरुद्ध फौजदारी खटले दाखल करण्यापासून रोखता येणार नाही, विशेषतः जेव्हा याचिकाकर्ते फौजदारी विश्वासघाताचा गुन्हा केल्याबद्दल दोषी असतात.

ब) आक्षेपित एफआयआर ही याचिकाकर्त्याविरुद्ध यांत्रिक किंवा सूडबुद्धीची कारवाई नाही. दिनांक २४.०५.२०१९ च्या करारानुसार याचिकाकर्त्यांनी विश्वासार्हता आणि कराराच्या संबंधांचे उल्लंघन केल्यामुळे याचिकाकर्त्याविरुद्ध तक्रार दाखल करण्यात आली.

क) आरोपित एफआयआरची वेळ, जरी याचिकाकर्त्यांच्या दिवाणी दाव्यानंतरची असली तरी, ती घटनांमध्ये नैसर्गिक वाढ दर्शवते, सूड उगवण्याचा

प्रयत्न नाही. प्रतिवादी क्रमांक २ ने दिनांक ७.०४.२०२५ रोजी दाखल केलेल्या उत्तराच्या प्रतिज्ञापत्रातील परिच्छेद क्रमांक १२ आणि १३ मधील मजकुरावर त्यांनी भर दिल आहे अवलंबून आहे, जो येथे खाली दिला आहे:

“१२. मी असे कथन करतो की एफआयआर हा दुर्भावनापूर्ण, सूडबुद्धीचा किंवा कोणत्याही स्वरूपात क्षुल्लक आहे हे नाकारले जात आहे. एफआयआरमध्ये उघड केलेले तथ्य हे याचिकाकर्त्याच्या उल्लंघन, आर्थिक डेटा लपवणे, ट्रस्ट मालमत्तेचा बेकायदेशीर विनियोग (म्हणजेच, ३०% राखीव निधी) आणि मूलभूत विश्वस्त जबाबदाऱ्यांचे पालन करण्यास सतत नकार यासारख्या घटनांच्या दीर्घ, काळजीपूर्वक दस्तऐवजीकरण केलेल्या कालक्रमावर आधारित आहेत. एफआयआर हा कोणत्याही दिवाणी कार्यवाहीचा प्रतिवाद नाही, तर तो पूर्वनियोजित गैरवर्तनाचा परिणाम आहे ज्यामुळे फौजदारी कायद्यांतर्गत एक वेगळा आणि दखलपात्र गुन्हा घडला.

१३. मी असे कथन करतो की याचिकाकर्त्याने कधीही हे नाकारले नाही की सेवा करारात नफ्याच्या मार्जिनमधून ३०% राखीव रक्कम ठेवणे आवश्यक होते, किंवा ते समेट करणे आणि समाप्तीनंतर परत करणे आवश्यक होते. या कलमाच्या अस्तित्वावर कोणताही वाद नाही, फक्त

त्याच्या अंमलबजावणीवर मौन आहे. याचिकाकर्त्याने समेट, मध्यस्थी आणि सूचनांचे सर्व प्रयत्न जाणूनबुजून दुर्लक्ष केल्यानंतरच एफआयआर नोंदवण्यात आला. एफआयआरची वेळ, जरी याचिकाकर्त्याच्या दिवाणी खटल्यापेक्षा उशिरा असली तरी, घटनांमध्ये नैसर्गिक वाढ दर्शवते, सूडाचा खटला नाही.”

२३. पक्षकारांच्या प्रतिस्पर्धी युक्तिवादावरून प्रस्तुत याचिकेत विचार करण्याजोगा प्रश्न आहे:-

अ) दिनांक १७.१०.२०२४ रोजी दाखल केलेल्या तक्रारीत प्रतिवादी क्रमांक २ ने आयपीसीच्या कलम ४२० आणि ४०६ अंतर्गत दाखलपात्र गुन्हा दाखल करण्यासंबंधी माहिती उघड केली होती का, ज्यामुळे ‘आक्षेपित एफआयआर’ नोंदवण्याची आवश्यकता आहे?

२४. रिकाब बिराणी आणि अन्य विरुद्ध उत्तर प्रदेश सरकार आणि अन्य , २०२५ एससीसी ऑनलाइन एससी ८२३, या प्रकरणात, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने, न्यायालयाकडे पोलिस एफआयआर नोंदवतात, तपास करतात आणि अगदी दोषारोपपत्रही दाखल करतात, अशा प्रकरणांनी न्यायालय भरलेले असल्याची नोंद घेत, कराराचा भंग आणि फसवणूकीचा गुन्हेगारी गुन्हा यातील फरक स्पष्ट केला. परिच्छेद

क्रमांक १२ ते २१ मध्ये माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने विविध निर्णयांवर अवलंबून राहून खालीलप्रमाणे निरीक्षण केले आहे:-

"१२. त्यानंतर, रिखाब बिराणी आणि साधना बिराणी या याचिकाकर्त्यांनी सीआरपीसीकलम ४८२ अन्वये उच्च न्यायालय-६ मध्ये याचिका दाखल केली, जी उच्च न्यायालयाने ०९.०५.२०२४ च्या आदेशान्वये फेटाळून लावली.

१३. कराराचा भंग आणि फसवणुकीचा फौजदारी गुन्हा यातील फरकाबाबत या न्यायालयाने स्पष्टपणे नमूद केलेला कायदा असूनही, पोलिस एफआयआर नोंदवतात, तपास करतात आणि अपात्र प्रकरणांमध्ये दोषारोपपत्रही दाखल करतात, अशा प्रकरणांनी आम्ही सातत्याने भरून जातो, हे लक्षात आले आहे.

१४. गेल्या काही महिन्यांत, या न्यायालयाने अनेक निकाल/आदेश दिले आहेत, विशेषतः उत्तर प्रदेश राज्यातील प्रकरणांमध्ये, ज्यात कराराचा भंग, पैसे न देणे किंवा कराराच्या अटींचे उल्लंघन आणि अवहेलना या स्वरूपात नागरी चूक आणि आयपीसीच्या कलम ४२० आणि ४०६ अंतर्गत फौजदारी गुन्हा यांच्यात फरक करण्यात अपयशी ठरल्याबद्दल पोलिस आणि न्यायालयांच्या भूमिकेचे अवमान केले आहे, ज्याचे घटक बरेच वेगळे आहेत आणि करार करताना त्याच्या अटींचे पालन न करणे आवश्यक आहे.

१५. ललित चतुर्वेदी आणि इतर विरुद्ध उत्तर प्रदेश सरकार आणि इतर प्रकरणात, या न्यायालयाने मोहम्मद इब्राहिम आणि इतर विरुद्ध बिहार सरकार आणि इतर प्रकरणात पूर्वीचा निर्णय उद्धृत केला, ज्यामध्ये, भारतीय दंड संहितेच्या कलम ४२० चा संदर्भ देत, असे आढळून आले की सदर कलमांतर्गत गुन्ह्यासाठी खालील घटकांची पूर्तता करणे आवश्यक आहे:

"१८. आता आपण फसवणूकीच्या गुन्ह्याचे घटक तयार केले आहेत का ते तपासूया. "फसवणूक" च्या गुन्ह्याचे आवश्यक घटक खालीलप्रमाणे आहेत:

(i) खोटे किंवा दिशाभूल करणारे सादरीकरण करून किंवा अप्रामाणिकपणे लपवून किंवा इतर कोणत्याही कृतीने किंवा वगळून एखाद्या व्यक्तीची फसवणूक करणे;

(ii) त्या व्यक्तीला कोणतीही मालमत्ता सुपूर्द करण्यासाठी किंवा ती कोणत्याही व्यक्तीला ठेवण्यास संमती देण्यासाठी किंवा अशा प्रकारे फसवलेल्या व्यक्तीला जाणूनबुजून असे काही करण्यास किंवा करण्यास प्रवृत्त करणे जे तो फसवले गेले नसते तर तो करणार नाही किंवा वगळणार नाही; आणि

(iii) अशा कृतीमुळे किंवा चुकीमुळे त्या व्यक्तीचे शरीर, मन, प्रतिष्ठा किंवा मालमत्तेचे नुकसान किंवा हानी होते किंवा होण्याची शक्यता असते.

१६. व्ही.वाय. जोस आणि अन्य विरुद्ध गुजरात सरकार आणि अन्य मधील निर्णयाचा संदर्भ देखील देण्यात आला आणि असे आढळून आले की:

“७. या न्यायालयाने “व्ही.वाय. जोस विरुद्ध गुजरात सरकार” या खटल्यात अशाच प्रकारचे स्पष्टीकरण दिले आहे. स्पष्टपणे म्हटले आहे की कराराचा वाद किंवा कराराचा भंग यामुळे फौजदारी कारवाई सुरू होऊ नये. भारतीय दंड संहितेच्या कलम ४१५ अंतर्गत परिभाषित केल्याप्रमाणे ‘फसवणूक’ चा घटक म्हणजे कराराच्या निर्मितीच्या अगदी सुरुवातीपासूनच ‘प्रारंभिक वचन देण्याचा किंवा त्याचे प्रतिनिधित्व करण्याचा फसवा किंवा अप्रामाणिक हेतू असणे. पुढे, ‘तक्रार याचिकेत केलेल्या विधानांच्या अनुपस्थितीत ज्यावरून गुन्ह्याचे घटक शोधता येतात’, उच्च न्यायालयाने फौजदारी दंड संहितेच्या कलम ४८२ अंतर्गत आपल्या अधिकारक्षेत्राचा वापर करण्यास मागेपुढे पाहू नये . सी.आर.पी.सी. च्या कलम ४८२ उच्च न्यायालयाच्या अंतर्निहित शक्तीचे

रक्षण करते, कारण ते ‘उपयुक्त उद्देश’ पूर्ण करते . एखाद्या व्यक्तीला अनेक वर्षे खटल्याचा छळ सहन करावा लागू नये, जेव्हा कोणताही फौजदारी गुन्हा घडत नाही. खटला चालवण्यासाठी खटला चालवला गेला आहे आणि फौजदारी कारवाई रद्द केली जाऊ नये असे म्हणणे एक गोष्ट आहे, परंतु एखाद्या व्यक्तीच्या तक्रारीत कोणताही गुन्हा दाखल झालेला नसतानाही फौजदारी खटला चालवला पाहिजे असे म्हणणे दुसरी गोष्ट आहे. व्ही.वाय. जोस (सुप्रा) मध्ये या न्यायालयाने “हिरा लाल हरी लाल भगवती विरुद्ध सीबीआय”, “इंडियन ऑइल कॉर्पोरेशन विरुद्ध एनईपीसी इंडिया लिमिटेड”, “वीर प्रकाश शर्मा विरुद्ध अनिल कुमार अग्रवाल” आणि “ऑल कार्गो मूव्हर्स (आय) (पी) लिमिटेड विरुद्ध धनेश बदरमल जैन” या अनेक पूर्वीच्या प्रकरणातील निर्णयांवर भर दिला आहे.

१७. दिल्ली रेस क्लब (१९४०) लिमिटेड आणि इतर विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य आणि अन्य १० या खटल्यात न्यायालयाने विश्वासघात आणि फसवणुकीच्या गुन्ह्यांमधील दंडात्मक फरक अधोरेखित केला आणि असे निरीक्षण नोंदवले की हे दोन्ही परस्परविरोधी स्वरूपाचे आहेत आणि ते एकाच वेळी एकत्र राहू शकत नाहीत. हे आरोप खरोखरच विशिष्ट गुन्हा आहेत की नाही हे ठरविण्यासाठी पोलिस अधिकारी आणि न्यायालयांनी काळजीपूर्वक आपले मन वापरले पाहिजे.

१८. कुंती आणि अन्य विरुद्ध उत्तर प्रदेश सरकार आणि अन्य या खटल्यात न्यायालयाने सरबजीत कौर विरुद्ध पंजाब सरकार आणि अन्य चा संदर्भ दिला ज्यात असे निदर्शनास आले की व्यवहाराच्या सुरुवातीलाच फसवा किंवा बेईमान हेतू दर्शविल्याशिवाय कराराचे उल्लंघन केल्यास फसवणुकीसाठी फौजदारी खटला दाखल होत नाही. केवळ आश्वासन पाळण्यात अपयश आल्याच्या आरोपावरून फौजदारी कारवाई सुरू करणे पुरेसे ठरणार नाही. त्यामुळे फसवणुकीचा गुन्हा केल्याचा आरोप असलेल्या पक्षाचा अप्रामाणिक हेतू तक्रारदाराशी व्यवहार करताना सिद्ध झाला पाहिजे, अन्यथा फसवणुकीचा गुन्हा सिद्ध होत नाही किंवा निष्पन्न होत नाही.

१९. विशेषतः जेव्हा हे प्रकरण मूलतः दिवाणी स्वरूपाचे असते तेव्हा प्रक्रिया जारी करताना खूप सावधगिरी बाळगणे हे न्यायालयाचे कर्तव्य आणि कर्तव्य आहे. दिवाणी उपाय वेळखाऊ असल्याने कर्जदाराच्या किंवा सावकारांच्या हिताचे पुरेसे रक्षण होत नाही, हा प्रचलित समज निरुत्साहित केला पाहिजे आणि नाकारला पाहिजे कारण फौजदारी प्रक्रियेचा वापर दबाव आणण्यासाठी केला जाऊ शकत नाही. तसे न केल्यास कायद्याचे राज्य बिघडते आणि कायदेशीर प्रक्रियेचा गैरवापर व गैरवापर होतो.

२०. आणखी एका प्रकरणात, उत्तर प्रदेश राज्यात सुरू झालेल्या फौजदारी कारवाईमुळे उद्धवलेल्या आणखी एका प्रकरणात, या न्यायालयाला वारंवार समोर येणाऱ्या प्रकरणांची नोंद घेण्यास भाग पाडले गेले ज्यात पक्षकारांनी वारंवार फौजदारी न्यायालयांच्या अधिकारक्षेत्राचा वापर करण्याचा प्रयत्न केला, जे प्रथमदर्शनी अपमानजनक किंवा निव्वळ दिवाणी दावे आहेत. हे प्रयत्न ग्राह्य धरू नयेत आणि उंबरठ्यावर फेटाळून लावायला हवेत. थर्मॅक्स लिमिटेड आणि इतर विरुद्ध के. एम. जॉनी आणि इतर या खटल्यातील या न्यायालयाच्या निर्णयाचा संदर्भ देण्यात आला, ज्यात असे म्हटले होते की न्यायालयाने दिवाणी आणि फौजदारी चुकांमधील फरकाबद्दल सावध गिरी बाळगली पाहिजे, जरी अशी परिस्थिती असू शकते जिथे आरोप दिवाणी आणि फौजदारी दोन्ही चुका असू शकतात. शिवाय, समन्स बजावण्याच्या आदेशामुळे फौजदारी कारवाई सुरू होण्याचे गंभीर परिणाम होत असल्याने दंडाधिकाऱ्यांनी या बाबींवर जाणीवपूर्वक विचार करणे आवश्यक आहे. दंडाधिकाऱ्यांना सविस्तर कारणे नोंदविण्याची आवश्यकता नसली तरी फौजदारी कारवाई सुरू करण्यासाठी पुरेसे पुरावे रेकॉर्डवर असणे आवश्यक आहे. दंडाधिकाऱ्यांनी रेकॉर्डवरील पुराव्यांची काळजीपूर्वक छाननी करावी आणि आरोपांबद्दल सत्य शोधण्यासाठी उत्तरे मिळविण्यासाठी तक्रारदार / तपास अधिकारी इत्यादींना प्रश्न देखील विचारू शकतात. तक्रार किंवा आरोपपत्रात गुन्हा उघड झाल्यानंतर आणि गुन्ह्याचे

समर्थन करणारे आणि आवश्यक घटक असलेले साहित्य असल्यास समन्स आदेश द्यावा लागतो. समन्स बजावण्याचा आदेश हलकेपणाने किंवा अर्थातच देऊ नये.

२१. शेवटी, आम्ही या न्यायालयाच्या ``शरीफ अहमद विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य" या खटल्यातील आणखी एका सविस्तर निकालाचा संदर्भ घेऊ, ज्यामध्ये भारतीय दंड संहितेच्या कलम ४०६, ४१५, ४२०, ५०३ आणि ५०६ अंतर्गत गुन्हा सिद्ध करण्यासाठी आवश्यक असलेले घटक खालील अटींमध्ये स्पष्ट केले आहेत:

“३६. भादंविकलम ४०६ अन्वये गुन्हासाठी हस्तांतरणाची आवश्यकता असते, ज्याचा अर्थ असा आहे की कोणतीही मालमत्ता सुपूर्द करणारी व्यक्ती किंवा ज्याच्या वतीने मालमत्ता सुपूर्द केली जाते, ती संबंधित मालमत्तेची मालक राहिल. शिवाय, मालमत्ता सुपूर्द करणार्या व्यक्तीचा त्यांच्यात विश्वासार्ह संबंध निर्माण करण्यासाठी मालमत्ता घेणाऱ्या व्यक्तीवर विश्वास असणे आवश्यक आहे. पैशाची विक्री किंवा देवाणघेवाण/ विचार यांचा सामान्य व्यवहार म्हणजे सोपविणे नव्हे. भादंवि कलम ४०६ चा आरोप/गुन्हा दूरवरही स्पष्ट झालेला नाही.”

विश्लेषण:-

२५. प्रथम माहिती अहवाल (एफआयआर) दाखल करणे किंवा न नोंदविणे या बाबतीत आवश्यक आहे ते केवळ पोलिसांना दिलेल्या माहितीमुळे दखलपात्र गुन्हा घडल्याचा खुलासा करणे आवश्यक आहे. ललिता कुमारी विरुद्ध उत्तर प्रदेश सरकार आणि इतर या खटल्यात माननीय सर्वोच्च न्यायालय , (२०१४) २ एससीसी १, एफआयआर दाखल करण्याबाबतचा कायदा आणि ज्या परिस्थितीत / प्रकरणांमध्ये प्राथमिक चौकशीस परवानगी आहे तसेच अशा प्रकरणांमध्ये पाळल्या जाणार्या सुरक्षा उपायांचे पालन केले आहे.

२६. सध्याच्या याचिकेतील वाद दिनांक १७.१०.२०२४ च्या तक्रारीत प्रतिवादी क्रमांक २ ने प्रतिवादी क्रमांक १ ला दिलेल्या माहितीभोवती फिरतो. दिनांक १७.१०.२०२४ रोजीच्या तक्रारीचा संदर्भ उपयुक्त ठरेल, तो खाली लिहिला आहे:-

"तक्रार

दिनांक : १७.१०.२०२४

मी, योगेश दत्तात्रय बागुल (वय ४४, रा. प्लॉट क्रमांक १५,

१६, गोकुळ बंगला, राधानगरी विकास कॉलनी, एबीबी सर्कल

महात्मा नगर, नाशिक मोबाइल क्रमांक ९४०३२३०२३३,

काशीगाव पोलिस ठाण्यात हजर राहून खालीलप्रमाणे फिर्याद देतो.

मी माझ्या आई-वडिलांसोबत राहतो, म्हणजे श्री. दत्तात्रय शंकर बागुल, वय ८३ वर्षे, आई श्रीमती सुलोचना बागुल, वय ७५, आणि पत्नीचे नाव सौ.अनिता बागुल. मी सौंदर्यप्रसाधनांचा व्यवसाय करतो, जो आमच्या उपजीविकेचे साधन आहे.

२०१७ साली मी महावीर महाविद्यालयाच्या संघवी कॉलेज, म्हसळ, नाशिक येथे अभियांत्रिकी महाविद्यालयात प्राध्यापक म्हणून कार्यरत होतो. काम करत असताना दंत उपचारासाठी लागणारा कच्चा माल तयार करण्यासाठी मी संशोधन करत होतो. त्या संशोधनासाठी मला दंत भट्टीची गरज होती. त्यामुळे मी दंतभट्टी शोधण्यासाठी ऑनलाइन शोधू लागलो. त्यावेळी मला लक्ष्मी डेंटल एक्सपोर्ट प्रायव्हेट लिमिटेड, मीरारोड पूर्व, तालुका व जिल्हा ठाणे येथील राजेश खक्कर यांचा संपर्क क्रमांक इंटरनेटवर सापडला. मला माझ्या संशोधनासाठी दंतभट्टीची गरज आहे आणि ती मला विकत घ्यायची आहे, असे सांगून मी त्या नंबरवर फोन केला आणि स्वतःबद्दल माहिती दिली. त्यावेळी त्यांनी मला

प्रत्यक्ष भेटण्यास सांगितले आणि मला पार्क हॉटेल, काशीगाव, मीरारोड पूर्व येथे मीरारोडयेथे बोलावून घेतले.

मी तिथे गेलो तेव्हा राजेश खक्कर यांच्यासोबत दोन जण होते. त्यांनी स्वतःची ओळख समीर मर्चंट आणि धर्मेश दत्तानी अशी करून दिली आणि ते तिघेही लक्ष्मी डेंटल एक्सपोर्ट प्रायव्हेट लिमिटेडचे मालक असल्याचे सांगितले. मी माझ्या संशोधनाची माहिती त्यांच्याशी शेअर केल्यानंतर त्यांनी विनंती केली की मी माझी नोकरी सोडून त्यांच्या कंपनीत काम करावे. जेव्हा मी नकार दिला तेव्हा त्यांनी मला भागीदार बनविण्याचे आश्वासन दिले. नोव्हेंबर २०१७ मध्ये मी नोकरी सोडून त्यांच्या कंपनीत रुजू झालो. त्यांनी मला त्यांच्या इल्युजन डेंटल लॅबोरेटरी, मीरा को-ऑप इंडस्ट्रियल इस्टेट, मारुती एनएक्स शोरूमच्या मागे, मुंबई-अहमदाबाद रोड, मीरा रोड पूर्व येथे सल्लागार म्हणून नियुक्त केले.

जुलै २०१८ ते सप्टेंबर २०१८ या कालावधीत त्यांना त्यांच्या कंपनीसाठी मॅन्युफॅक्चरिंग शीटमध्ये अडचणी येत होत्या. दत्ता एंटरप्रायझेस नावाची प्लॅस्टिक निर्मिती कंपनी चालवणारे माझे

वडील दत्तात्रय बागुल यांच्याविषयी मी त्यांना माहिती दिली आणि काही नमुने दाखवले. सप्टेंबर २०१८ मध्ये त्यांना १ लाख अमेरिकन डॉलरची ऑर्डर मिळाल्याचेही मी नमूद केले. मी माझ्या वडिलांना याबद्दल माहिती दिली आणि माझ्या वडिलांनी त्यांना प्लास्टिकचे नमुने दाखवल्यानंतर त्यांना ते आवडले. मग त्यांनी आम्हाला "जलस्थान" हे ब्रँड नेम देऊन उत्पादनाचा विस्तार करण्यासाठी, निर्यात करण्यासाठी एकत्र काम करण्याची ऑफर दिली आणि ते मला त्यांच्या कंपनीत भागीदार बनवतील.

दिनांक २४/०५/२०१९ रोजी मी आणि माझे वडील दत्तात्रय यांनी "जलस्थान" हा ब्रँड राजेश खक्कर, समीर मर्चंट आणि धर्मेस दत्तानी यांच्याकडे सुपूर्द केला. राजेश खक्कर आणि समीर मर्चंट यांच्यासोबत मिळून लक्ष्मी डेंटल एक्सपोर्ट प्रायव्हेट लिमिटेडचा सोल्युशन डिव्हिजन नावाची कंपनी स्थापन केली. लक्ष्मी डेंटल एक्सपोर्ट प्रायव्हेट लिमिटेडच्या विद्या सोल्युशन डिव्हिजन, शाखा मोरया इस्टेट, अंधेरी लिंक रोड, या नावाने आयसीआयसीआय बँकेत खाते क्रमांक १०२८०५००१८५२ उघडले.

त्यानंतर लक्ष्मी डेंटल एक्सपोर्ट प्रायव्हेट लिमिटेड, लक्ष्मी डेंटल एक्सपोर्ट प्रायव्हेट लिमिटेडचा विद्या सोल्युशन विभाग आणि मी यांच्यात ५०० स्टॅम्प पेपरवर करार झाला . कंपनीचे कामकाज, पर्यवेक्षण मी सांभाळेल आणि कंपनीच्या नफ्याच्या ४५ टक्के रक्कम मला मिळेल, असे सांगण्यात आले होते. आमच्यापैकी कोणाच्याही लेखी संमतीशिवाय माघार घेतली जाणार नाही किंवा नवीन सदस्यांची भर घातली जाणार नाही, असेही नमूद करण्यात आले होते. शिवाय, लक्ष्मी डेंटल माझ्या संशोधनासाठी काही यंत्रसामग्री प्रदान करेल, ज्यासाठी मी विक्री किंमतीच्या ३% भाडे म्हणून देण्याचे मान्य केले.

२०२२ मध्ये राजेश खक्कर, समीर मर्चंट, धर्मेश दत्तानी आणि माझ्यात आर्थिक व्यवहारावरून मतभेद झाले. त्यामुळे लक्ष्मी डेंटल एक्सपोर्ट प्रायव्हेट लिमिटेडच्या विद्या सोल्युशन विभागाशी संबंधित खाते क्रमांक १०२८०५००१८५२ ची माहिती घेण्यासाठी मी आयसीआयसीआय बँक, मोरया इस्टेट, अंधेरी लिंक रोड, मुंबई येथे गेलो. बँक मॅनेजरने मला कळवले की माझे वडील दत्तात्रय बागुल आणि मी दोघेही २०२१ पासून खात्यातून

काढून टाकण्यात आले आहेत आणि नवीन सदस्य श्रीमती जिग्ना राजेश खक्कर आमच्या संमतीशिवाय जोडल्या गेल्या आहेत. बँक स्टेटमेंटचा आढावा घेतला असता कंपनीच्या खात्यात जमा झालेली रक्कम राजेश खक्कर, समीर मर्चंट आणि धर्मेश दत्तानी यांनी आमच्या नकळत त्यांच्या इल्युजन डेंटल लॅबच्या खात्यात ट्रान्सफर केल्याचे माझ्या लक्षात आले.

याबाबत मी त्यांना विचारणा केली असता त्यांनी बोईसर पोलिस ठाण्यात माझ्याविरोधात तक्रार दाखल केली. राजेश खक्कर, समीर मर्चंट आणि धर्मेश दत्तानी यांनी मिळून कट रचला, माझा आणि माझ्या वडिलांचा विश्वास संपादन केला आणि कोणत्याही लेखी संमतीशिवाय आम्हाला कंपनीच्या आयसीआयसीआय बँक खात्यातून काढून टाकलं. त्यांनी आमच्या परवानगीशिवाय जिग्ना राजेश खक्कर यांचाही खात्यात समावेश केला. जानेवारी २०२२ ते मे २०२२ या कालावधीत त्यांनी मला कंपनीच्या नफ्यातील ४५ टक्के हिस्सा दिला नाही, परिणामी माझ्याविरुद्ध एकूण १०,००,००० रुपये (नव्वद लाख रुपये)

आर्थिक फसवणूक झाली. त्यामुळे त्यांच्याविरोधात तक्रार देण्यासाठी मी आज पोलिस ठाण्यात आलो आहे.

२०१७ ते जून २०२२ या कालावधीत वेस्टर्न पार्क हॉटेल, वेस्टर्न एक्सप्रेस हायवेजवळ, काशीगाव, मीरारोड पूर्व, ठाणे जिल्ह्यात राजेश खक्कर, समीर मर्चंट आणि धर्मेश दत्तानी यांनी भागीदारीचे आमिष दाखवून माझी दिशाभूल केली. त्यांनी माझ्याबरोबर लक्ष्मी डेंटल एक्सपोर्ट प्रायव्हेट लिमिटेडचा विद्या सोल्युशन विभाग स्थापन केला, माझे वडील दत्तात्रेय यांचा "जलस्थान" हा ब्रँड ताब्यात घेतला, कंपनी करार केला आणि जानेवारी २०२२ ते मे २०२२ पर्यंत त्यांनी मला माझा ४५% हिस्सा दिला नाही. त्याऐवजी त्यांनी त्यांच्या इल्युजन डेंटल लॅब खात्यात पैसे ट्रान्सफर करून माझी रु. ९०,००,००० (नव्वद लाख रुपये) ची फसवणूक केली. तसेच २०२१ मध्ये त्यांनी कोणतीही लेखी सूचना न देता माझे वडील आणि मला दोघांनाही कंपनीच्या बँक खात्यातून काढून टाकले. त्यामुळे मी त्यांच्याविरोधात ही कायदेशीर तक्रार दाखल करत आहे.

२७. दिनांक १७.१०.२०२४ च्या तक्रारीचा सारांश असा आहे की याचिकाकर्ते / कंपनी आणि प्रतिवादी क्रमांक २ यांनी कंपनीच्या व्यवसायाशी संबंधित व्यावसायिक स्वरूपाची व्यवस्था केली. या कराराची अंमलबजावणी पक्षकारांकडून करण्यात आली. सदर व्यावसायिक व्यवहारादरम्यान पक्षांमध्ये करण्यात आलेल्या करार/करारांबाबत कोणताही वाद नाही आणि या कराराच्या अटी व शर्तीबाबत प्रतिवादी क्रमांक २ ला प्रतिवादी क्रमांक २ ने पुरविलेल्या सेवेसाठी कंपनीने भरपाई द्यायची होती. याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक २ यांच्यातील आर्थिक व्यवहारांबद्दल परस्पर मतभेदामुळे प्रतिवादी क्रमांक २ आणि त्याच्या वडिलांना त्यांच्या संमतीशिवाय आयसीआयसीआय बँकेतील कंपनीच्या खात्यातून काढून टाकण्यात आले. प्रतिवादी क्रमांक २ ला कंपनीने नफ्याचा वाटा दिला नाही, परिणामी प्रतिवादी क्रमांक २ चे १०,००,०००/- रुपयांचे आर्थिक नुकसान झाले.

२८. ज्या माहितीच्या आधारे प्रतिवादी क्रमांक १ ने आरोपित एफआयआर नोंदवला आहे ती दिनांक १७.१०.२०२४ ची तक्रार आहे. दिनांक १७.१०.२०२४ च्या तक्रारीच्या वाचनावरून असे स्पष्ट होते की प्रतिवादी क्रमांक २ करार/करारांचे उल्लंघन केल्याचा आरोप करत आहे. दिनांक १७.१०.२०२४ च्या तक्रारीतील तक्रार म्हणजे दिनांक २४.०५.२०१९ च्या कराराच्या संदर्भात कंपनीने प्रतिवादी क्रमांक २ ला देण्यास सहमती दर्शविलेल्या रकमेचे पैसे न देणे. प्रतिवादी क्रमांक २ ने याचिकाकर्त्यांनी/कंपनीने

विश्वासू आणि करारात्मक संबंधांचे उल्लंघन केल्याचा आरोप केला आहे. दिनांक १७.१०.२०२४ च्या तक्रारीची संपूर्ण उत्पत्ती / आरोपित एफआयआर ही व्यावसायिक करार / कराराच्या अटी आणि शर्तीचे उल्लंघन आहे आणि अशा उल्लंघनामुळे प्रतिवादी क्रमांक २ ला झालेले नुकसान आहे.

२९. १७.१०.२०२४ रोजीची तक्रार / आक्षेप घेतलेला एफआयआर या संदर्भात मूक आहे की, याचिकाकर्त्याचा हेतू सुरुवातीपासूनच होता, व्यवहार अप्रामाणिक होता आणि/किंवा सुरुवातीपासूनच याचिकाकर्त्यांनी प्रतिवादी क्रमांक २ वर कोणतीही फसवणूक केली होती. दिनांक १७.१०.२०२४ रोजीच्या तक्रारीत केलेल्या विधानांमध्ये काहीही न जोडता किंवा वजा न करता आणि त्यामध्ये केलेले आरोप खरे असल्याचे स्वीकारल्याशिवाय, आयपीसीच्या कलम ४१५/४२० अंतर्गत फसवणुकीच्या गुन्ह्यासाठी आवश्यक घटक देखील अनुपस्थित आहेत. दिल्ली महानगरपालिका विरुद्ध रामकिशन रोहतगी आणि इतर, १९८३ (१) एससीसी १, या प्रकरणात, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने परिच्छेद क्रमांक १० मध्ये खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले आहे:-

“१०. त्यामुळे तक्रार किंवा त्यासोबतच्या कागदपत्रांवर गुन्हा दाखल झाला नाही तरच सुरुवातीच्या टप्प्यातील आरोपींवरील कारवाई रद्द करता येईल, हे स्पष्ट आहे. दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे झाले तर, आरोप आणि तक्रार जशीच्या तशी घेऊन, कोणतीही गोष्ट न जोडता, वजा न करता, कोणताही गुन्हा घडला नाही

तर उच्च न्यायालयाने सध्याच्या संहितेच्या कलम ४८२ अन्वये आपल्या अधिकारांचा वापर करून कार्यवाही रद्द करणे योग्य ठरेल.

३०. फसवणुकीचा हेतू नंतर विकसित झाला असे युक्तिवादासाठी गृहीत धरले तर ते फसवणुकीसारखे ठरू शकत नाही. अशा प्रकारे, एफआयआरमधील आरोपांची तपासणी केल्यास, आम्हाला असे आढळले आहे की दिनांक १७.१०.२०२४ रोजी तक्रार दाखल करणे हा प्रतिवादी क्रमांक २ ने याचिकाकर्त्याविरुद्ध सूड उगवण्याचा प्रयत्न केला आहे, स्पष्टपणे कोणताही फौजदारी बाजू नसलेला निव्वळ दिवाणी वाद मिटविण्यासाठी. प्रतिवादी क्रमांक २ ने मूलतः दिवाणी स्वरूपाच्या वादाला फौजदारी रंग देण्याचा प्रयत्न केला आहे. अशा परिस्थितीत, प्रतिवादी क्रमांक १ ने एफआयआर दाखल करणे योग्य नव्हते.

३१. प्रतिवादी क्रमांक १ ने आयपीसीच्या कलम ४०६ अंतर्गत गुन्हा देखील नोंदविला आहे, परंतु दिनांक १७.१०.२०२४ / एफआयआरच्या तक्रारीत आयपीसीच्या कलम ४०६ मधील घटकांचा खुलासा केलेला नाही. आयपीसीच्या कलम ४२० आणि ४०६ अन्वये गुन्हा एकत्र दाखल करता येत नाही कारण फसवणुकीच्या गुन्ह्यासाठी कोणत्याही व्यवहाराच्या सुरुवातीस अप्रामाणिक हेतू असणे आवश्यक आहे, तर फौजदारी विश्वासघाताच्या बाबतीत, पक्षांमध्ये एक संबंध असणे आवश्यक आहे ज्याद्वारे एक पक्ष कायदानुसार दुसऱ्या पक्षाकडे मालमत्ता सोपवतो. दिनांक

१७.१०.२०२४/ एफआयआर यापैकी कोणत्याही अटींची पूर्तता करण्यात अपयशी ठरल्याची तक्रार आहे.

३२. दिल्ली रेस क्लब (१९४०) लिमिटेड विरुद्ध उत्तर प्रदेश सरकार आणि अन्य , (२०२४) १० एससीसी ६९०, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदवले आहे की विश्वासघात आणि फसवणुकीच्या गुन्ह्यातील फरक दंड आहे. या निर्णयातील परिच्छेद क्रमांक ४३ खालीलप्रमाणे आहे.

“४३. गुन्हेगारी विश्वासघात आणि फसवणूक यात फरक आहे. फसवणुकीसाठी खोटे किंवा दिशाभूल करणारे निवेदन करताना म्हणजे सुरुवातीपासूनच गुन्हेगारी हेतू आवश्यक असतो. गुन्हेगारी विश्वासघात, केवळ सोपविण्याचा पुरावा पुरेसा आहे. अशा प्रकारे, गुन्हेगारी विश्वासघात झाल्यास, गुन्हेगारास कायदेशीररित्या मालमत्तेची जबाबदारी सोपविली जाते आणि त्याने त्याचा अप्रामाणिकपणे गैरवापर केला. तर, फसवणुकीच्या बाबतीत, गुन्हेगार एखाद्या व्यक्तीला कोणतीही मालमत्ता वितरित करण्यासाठी फसवून किंवा बेईमानीने प्रवृत्त करतो. अशा स्थितीत दोन्ही गुन्हे एकाच वेळी एकत्र येऊ शकत नाहीत.”

३३. वेसा होलिंग्स प्रायव्हेट लिमिटेड आणि अन्य विरुद्ध केरळ सरकार आणि इतर, (२०१५) ८ एससीसी २९३ च्या बाबतीत माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने परिच्छेद क्र. १२ व १३ मध्ये खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले आहे:-

“१२. अपीलकर्त्याने दिलेल्या निर्णयावरून, कायद्याचा निश्चित प्रस्ताव असा आहे की कराराचा प्रत्येक भंग फसवणुकीच्या गुन्ह्यास जन्म देणार नाही आणि केवळ त्या प्रकरणांमध्ये कराराचा भंग करणे फसवणुकीसारखे ठरेल जेथे सुरुवातीलाच कोणतीही फसवणूक झाली असेल. फसवणुकीचा हेतू नंतर विकसित झाला असेल, तर तो फसवणुकीचा ठरू शकत नाही. दुसर् या शब्दांत सांगायचे तर फसवणुकीचा गुन्हा घडविण्याच्या हेतूने तक्रारदाराने आश्वासन किंवा निवेदन देताना आरोपीचा फसवा किंवा अप्रामाणिक हेतू असल्याचे दर्शविणे आवश्यक आहे. ज्या प्रकरणात आरोपीने आपले वचन पाळण्यात अपयशी ठरल्याचा आरोप केला जातो, सुरुवातीचे आश्वासन देताना सदोष हेतू नसताना, दंड संहिता १८६० च्या कलम ४२० अन्वये कोणताही गुन्हा घडला नाही असे म्हणता येणार नाही.

१३. हे खरे आहे की दिलेल्या तथ्यांचा संच दिवाणी चूक तसेच फौजदारी गुन्हा ठरू शकतो आणि केवळ तक्रारदारास दिवाणी उपाय उपलब्ध असू शकतो म्हणून जे स्वतः फौजदारी कारवाई रद्द करण्याचा आधार असू शकत नाही. तक्रारीतील आरोपांमुळे फसवणुकीचा फौजदारी गुन्हा उघड होतो की नाही, ही खरी कसोटी

आहे. सध्याच्या प्रकरणात असे दर्शविण्यासारखे काहीही नाही की सुरुवातीपासूनच आरोपींच्या वतीने फसवणूक करण्याचा कोणताही हेतू होता जी कलम ४२० आयपीसी अंतर्गत गुन्हासाठी अट आहे. आमच्या मते तक्रारीत कोणताही फौजदारी गुन्हा उघड होत नाही. न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर केल्याचे आढळल्यास फौजदारी कारवाईला प्रोत्साहन देऊ नये. या अधिकाराचा वापर करताना वरिष्ठ न्यायालयांनी ही न्यायाची साधना साधण्यासाठी प्रयत्न केले पाहिजेत. आमच्या मते, या बाबी लक्षात घेता पोलिस तपास सुरू ठेवणे म्हणजे न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर ठरेल आणि उच्च न्यायालयाने फौजदारी प्रक्रिया संहितेच्या कलम ४८२ अन्वये कारवाई रद्द करण्याच्या अधिकाराचा वापर करण्यास नकार देऊन चूक केली.

३४. हृदय रंजन प्रसाद वर्मा आणि इतर विरुद्ध बिहार राज्य आणि अन्य , (२०००) ४ एससीसी १६८ मध्ये माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने परिच्छेद क्र. १५ मध्ये खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले आहे:-

“१५. प्रश्न ठरवताना हे लक्षात ठेवावे लागेल की केवळ कराराचा भंग आणि फसवणुकीचा गुन्हा यातील फरक चांगला आहे. हे प्रलोभनाच्या वेळी आरोपींच्या हेतूवर अवलंबून असते जे त्याच्या नंतरच्या वर्तनावरून ठरवले जाऊ शकते परंतु यासाठी नंतरचे वर्तन ही एकमेव कसोटी नाही. केवळ करारभंगामुळे

फसवणुकीचा गुन्हा दाखल होऊ शकत नाही, जोपर्यंत व्यवहाराच्या सुरुवातीलाच फसवणुकीचा किंवा अप्रामाणिक हेतू दाखवला जात नाही, म्हणजे तो गुन्हा घडल्याचे सांगितले जाते. त्यामुळे हेतूच गुन्हाचा सारांश आहे. एखाद्या व्यक्तीला फसवणुकीचा दोषी ठरवण्यासाठी वचन देताना त्याचा फसवा किंवा अप्रामाणिक हेतू होता हे दर्शविणे आवश्यक आहे. त्यानंतर केवळ आश्वासन पाळण्यात अपयशी ठरल्याने सुरुवातीलाच म्हणजे जेव्हा त्याने वचन दिले तेव्हा असा सदोष हेतू गृहीत धरता येत नाही.”

३५. आमच्यासमोर ठेवलेल्या नोंदी कंपनी आणि प्रतिवादी क्रमांक २ यांच्यातील दिवाणी वाद प्रलंबित असल्याचे दर्शवितात, वादाचा विषय दिनांक २४.०५.२०१९ च्या करारातून उद्भवलेले व्यवहार आहेत. दिवाणी वादावर दिनांक १७.१०.२०२४ रोजीच्या तक्रारीत मौन असले तरी परिच्छेद क्र. ५ व १३ मध्ये दिनांक ०७.०४.२०२५ रोजी प्रतिज्ञापत्र दाखल करण्याचा निर्णय घेतलेल्या प्रतिवादी क्रमांक २ ने या दिवाणी वादाचा संदर्भ दिला आहे. त्याविरोधात अंतरिम दिलासा सुरू आहे सदर दिवाणी कार्यवाहीतील प्रतिवादी क्रमांक २. प्रतिवादी क्रमांक २ चे विद्वान वकील श्री. आदित्य शामसुंदर चांडक प्रलंबित दिवाणी कार्यवाही आणि या कार्यवाहीत दिलेल्या अंतरिम आदेशांवर वाद घालत नाहीत. प्रतिवादी क्रमांक २ चे विद्वान वकील श्री. आदित्य शामसुंदर चांडक यांचा युक्तिवाद असा आहे की दिवाणी खटला प्रलंबित राहिल्याने प्रतिवादी क्रमांक २

च्या फौजदारी कार्यवाही दाखल करण्याच्या अधिकारावर परिणाम होत नाही. याचिकाकर्त्याचा असा दावा आहे की प्रतिवादी क्रमांक २ ने गोपनीयता, स्पर्धा न करणे आणि विनंती न करणे संबंधित अटींचे उल्लंघन करून कराराचे उल्लंघन केले आहे, तर प्रतिवादी क्रमांक २ ने तक्रारीत कंपनीच्या आर्थिक व्यवहारांबद्दल मतभेद आणि कराराच्या अनुषंगाने प्रतिवादी क्रमांक २ च्या हक्काची पूर्तता न केल्याचा आरोप केला आहे. अशा प्रकारे, स्पष्टपणे संपूर्ण वाद कराराच्या अटी आणि शर्तीची कामगिरी / कामगिरी न करणे आणि या कराराच्या अटींचे उल्लंघन याभोवती फिरतो. श्री. एम. मोहिते यांच्या युक्तिवादाशी आम्ही सहमत आहोत, की प्रतिवादी क्रमांक २ ने दिनांक १७.१०.२०२४ च्या तक्रारीद्वारे दिवाणी वाद असू शकेल अशा प्रकरणाला फौजदारी प्रोफाइल दिले आहे.

३६. प्रतिवादी क्रमांक २ ने विद्वान न्यायदंडाधिकारी प्रथम श्रेणी, नाशिक यांच्यासमोर फौजदारी किरकोळ अर्ज क्रमांक १७६२/२०२२ दाखल केल्याची वस्तुस्थिती, ज्याने आक्षेपित एफआयआरमध्ये केलेल्या आरोपांप्रमाणेच आरोप केले आहेत आणि फौजदारी किरकोळ अर्ज क्रमांक १७६२/२०२२ फेटाळण्यात आल्याची वस्तुस्थिती, दिनांक १७.१०.२०२४ च्या तक्रारीत उल्लेख आढळत नाही. प्रतिवादी क्रमांक २ बचावात, असे सादर करतात की, सदर आदेशाविरुद्ध दाखल केलेला फौजदारी पुनरीक्षण अर्ज पुनरीक्षण न्यायालयासमोर प्रलंबित आहे. प्रतिवादी क्रमांक २ चे स्पष्टीकरण खरे वाटत नाही, कारण फौजदारी किरकोळ अर्ज क्रमांक १७६२/२०२२

आणि आरोपित एफआयआरचा विषय एकच असल्याने, मागील कार्यवाहीचा खुलासा करणे आवश्यक होते, विशेषतः जेव्हा फौजदारी किरकोळ अर्ज क्रमांक १७६२/२०२२ हा वाद कराराच्या उल्लंघनाचा शुद्ध दिवाणी वाद होता आणि त्यात फसवणूक किंवा पैशाचा गैरवापर यापैकी कोणताही घटक नव्हता, तेव्हा सक्षम फौजदारी न्यायालयाने तो वाद रद्द केला होता.

३७. विजय कुमार घई आणि इतर विरुद्ध पश्चिम बंगाल सरकार आणि इतर, (२०२२) ७ एससीसी १२४ या खटल्यात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असा निर्णय दिला आहे की एकाच घटनेच्या संदर्भात एकाच आरोपीविरुद्ध एकाच पक्षाकडून अनेक तक्रारी दाखल करणे म्हणजे प्रक्रियेचा गैरवापर आहे. परिच्छेद क्रमांक १४ आणि १५ मध्ये, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले आहे :

“१४. न्यायालयांनी फोरम शॉपिंगला अप्रतिष्ठित प्रथा म्हणून घोषित केले आहे आणि कायद्याने त्याला कोणतीही मान्यता आणि सर्वोच्च मान्यता नाही . या न्यायालयाने फोरम शॉपिंगच्या प्रथेचा निषेध केला असूनही, प्रतिवादी २ ने दिनांक ६-६-२०१२ रोजी तीस हजारी न्यायालयात, नवी दिल्ली येथे कलम १५६(३) सीआरपीसी अंतर्गत दोन तक्रारी दाखल केल्या आणि दिनांक २८-३-२०१३ रोजी बोबाजार, कलकत्ता येथे कलम ४०६, ४२०, १२०-ब आयपीसी अंतर्गत एफआयआर क्रमांक १६८ म्हणून नोंदवण्यात आले. म्हणजेच दिल्लीमध्ये एक आणि कोलकातामध्ये एक तक्रार. कोलकातामध्ये दाखल

केलेली तक्रार ही दिल्लीमध्ये दाखल केलेल्या तक्रारीची प्रतिकृती होती, परंतु कार्यक्षेत्र निर्माण करण्यासाठी घटनास्थळ बदलले नाही.

१५. कृष्ण लाल चावला विरुद्ध उत्तर प्रदेश सरकार या खटल्यात या न्यायालयाच्या दोन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने असे निरीक्षण नोंदवले की, एकाच घटनेच्या संदर्भात एकाच पक्षाने एकाच आरोपीविरुद्ध अनेक तक्रारी दाखल करणे अनुज्ञेय आहे. त्यात असे म्हटले आहे की, ‘एकाच घटनेच्या संदर्भात एकाच पक्षाने अनेक तक्रारी दाखल करण्यास परवानगी दिल्याने, मग ती दखलपात्र असो किंवा खाजगी तक्रार गुन्हा असो, आरोपीला अनेक फौजदारी कारवाईत अडकवले जाईल. त्यामुळे, त्याला प्रत्येक प्रकरणात आवश्यकतेनुसार पोलिस आणि न्यायालयांसमोर आपले स्वातंत्र्य आणि मौल्यवान वेळ देणे भाग पडेल.’

३८. सरकारच्या वतीने विद्वान एपीपी सुश्री एस. एस. कौशिक यांचा युक्तिवाद की, तपास प्राथमिक टप्प्यावर असल्याने, या न्यायालयाने बीएनएसएसच्या कलम ५२८ अंतर्गत अधिकार क्षेत्राचा वापर करू नये, तो एकापेक्षा जास्त कारणांमुळे नाकारला जाऊ शकतो. प्रथम, दर्शनी स्वरूपात घेतलेल्या आरोपांमध्ये आयपीसीच्या कलम ४०६ किंवा ४२० अंतर्गत कोणताही गुन्हा केल्याचे उघड होत नाही. दुसरे म्हणजे, असा कोणताही ‘पूर्ण नियम नाही की जेव्हा तपास सुरुवातीच्या टप्प्यावर असतो तेव्हा उच्च न्यायालय भारतीय संविधानाच्या कलम २२६ किंवा बीएनएसएस च्या कलम ५२८

अंतर्गत आपल्या अधिकार क्षेत्राचा वापर करून गुन्हा रद्द करण्यासाठी आपल्या अधिकार क्षेत्राचा वापर करू शकत नाही. इम्रान प्रतापगढी विरुद्ध गुजरात सरकार आणि इतर फौजदारी अपील क्रमांक १५४५/२०२५ प्रकरणात, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने परिच्छेद क्रमांक ३७ मध्ये पुढीलप्रमाणे निरीक्षण केले आहे:

"३७. सामाजिक सलोखा नक्कीच बिघडेल अशा पद्धतीने हा संदेश पोस्ट करण्यात आल्याचा निष्कर्ष उच्च न्यायालयाने कसा काढला, हे आम्हाला समजत नाही. त्यानंतर उच्च न्यायालयाने तपास प्राथमिक अवस्थेत असल्याचे कारण दिले. जेव्हा तपास प्राथमिक अवस्थेत असतो, तेव्हा उच्च न्यायालय भारतीय राज्यघटनेच्या कलम २२६ अन्वये किंवा बीएनएसएसच्या कलम ५२८ च्या समतुल्य सीआरपीसीच्या कलम ४८२ अन्वये आपल्या अधिकारक्षेत्राचा वापर करून गुन्हा रद्द करण्याचा अधिकार वापरू शकत नाही, असा कोणताही पूर्ण नियम नाही. कायद्याच्या प्रक्रियेचा गैरवापर होऊ नये म्हणून उच्च न्यायालयाला दिलेल्या प्रकरणात कोणताही गुन्हा घडला नसल्याचे लक्षात आल्यास तपास प्राथमिक अवस्थेत असला तरी तो नेहमीच हस्तक्षेप करू शकतो. हे सर्व प्रत्येक प्रकरणातील वस्तुस्थिती आणि परिस्थिती तसेच गुन्हाच्या स्वरूपावर अवलंबून असते. केवळ तपास प्राथमिक अवस्थेत असल्याच्या कारणास्तव एफआयआर रद्द करण्याच्या उच्च न्यायालयाच्या अधिकारांवर बंधने घालण्याचा असा कोणताही सरसकट नियम नाही. जर अशी बंदी एक निरपेक्ष नियम म्हणून घेतली

गेली तर हरियाणा सरकार विरुद्ध भजनलाल या खटल्यात उच्च न्यायालयाच्या अधिकारांमध्ये मोठ्या प्रमाणात कपात होईल.”

३९. याचिकाकर्त्यांचे विद्वान ज्येष्ठ वकील श्री . एम. मोहिते यांनी दिनांक १७.१०.२०२४ रोजीच्या तक्रारीची दखल घेण्याच्या आणि त्या आधारावर आक्षेपित एफआयआर नोंदवण्याच्या संदर्भात पोलिस अधिकाऱ्यांच्या वर्तनावर गंभीर आक्षेप उपस्थित केले आहेत. त्यांनी पोलिस अधिकाऱ्यांविरुद्ध गैरकृत्यांचा आरोप केला. त्याच्या मते, दिनांक १७.१०.२०२४ च्या तक्रारीतील आरोप २०२२ चे आहेत आणि ते आरोप व्यावसायिक वादाचे स्वरूपाचे आहेत, किमान प्रतिवादी क्रमांक १ कडून या प्रकरणात प्राथमिक चौकशी अपेक्षित होती. ते ललिता कुमारी (सुप्रा) प्रकरणात निर्णयाच्या परिच्छेद क्रमांक १२०.६ वर अवलंबून राहतो. या युक्तिवादाला उत्तर देताना, विद्वान एपीपी असा युक्तिवाद करतात की प्रतिवादी क्रमांक १ च्या वरिष्ठांनी दिलेल्या परवानगीनुसार आरोपित एफआयआर नोंदवण्यात आला होता. ती दिनांक १७.१०.२०२४ च्या पोलिस उपायुक्तांच्या पत्राचा संदर्भ देते. प्रतिवादी क्रमांक १ च्या वतीने हा युक्तिवाद कायद्याने अयोग्य असल्याचे आम्हाला आढळते. प्रतिवादी क्रमांक १ चे हे कृत्य ललिता कुमारी (सुप्रा) च्या प्रकरणात घालून दिलेल्या कायद्याच्या विरुद्ध आहे. एफआयआर नोंदणीशी संबंधित असलेल्या फौजदारी दंड संहितेच्या कलम १५४ (बीएनएसएसचा कलम १७३) च्या तरतुदींमध्ये तपास अधिकाऱ्यांना वरिष्ठांकडून

परवानगी घेणे आवश्यक असल्याचा उल्लेख नाही. ललिता कुमारी (सुप्रा) मध्ये स्पष्ट केल्याप्रमाणे कायद्याची आवश्यकता म्हणजे एफआयआर नोंदणीसाठी दखलपात्र गुन्हा केल्याची माहिती उघड करणे.

४०. रिकाब बिराणी आणि अन्य (सुप्रा) हा माननीय सर्वोच्च न्यायालयासमोरील एक खटला होता ज्यामध्ये अपीलकर्त्यांनी (रिकाब बिराणी आणि अन्य) प्रतिवादी क्रमांक २ (शिल्पी गुप्ता) यांना रु. १,३५,००,०००/- रुपयांच्या मोबदल्यात एक गोदाम विकण्याचा तोंडी करार केला होता. प्रतिवादी क्रमांक २ ने अपीलकर्त्यांना भाग विक्री म्हणून रु. १९,००,०००/- रुपये भरल्याचा दावा केला होता. अपीलकर्त्यांच्या मते, प्रतिवादी क्रमांक २ ला दिनांक १५.०९.२०२० रोजी किंवा त्यापूर्वी एकूण विक्री मोबदल्याच्या २५% रक्कम भरावी लागली होती जी तिने भरली नव्हती. प्रतिवादी क्रमांक २ ने अपीलकर्त्यांना दिलेला रु. १०,००,०००/- रुपयांचा चेक बाउन्स झाला. दिनांक ०३.०९.२०२१ रोजी, अपीलकर्त्यांनी मालमत्ता ९०,००,०००/- रुपयांच्या कमी किमतीत विकली, ज्यामुळे त्यांना ४५,००,०००/- रुपयांचे नुकसान झाले. प्रतिवादी क्रमांक २ ने महानगर दंडाधिकारी कानपूर यांच्याकडे एफआयआर नोंदवण्यासाठी अर्ज केला. महानगर दंडाधिकारी कानपूर यांनी दिनांक २६.०४.२०२२ रोजीच्या आदेशाने सदर अर्ज फेटाळून लावला आणि म्हटले की हा दिवाणी प्रकरण आहे आणि कोणताही फौजदारी गुन्हा सिद्ध झाला नाही. त्यानंतर प्रतिवादी क्रमांक २ ने दिनांक १४.०६.२०२२ रोजी महानगर

दंडाधिकारी कानपूर यांच्यासमोर आणखी एक फौजदारी तक्रार दाखल केली जी दिनांक १४.०७.२०२३ रोजी पुन्हा फेटाळण्यात आली. तरीही, प्रतिवादी क्रमांक २ ने हरबन्स पोलीस स्टेशन - मोहल, जिल्हा कानपूर उत्तर प्रदेश येथे संपर्क साधला आणि दिनांक २२.०७.२०२३ रोजी एफआयआर क्रमांक ७८/२०२३ - आयपीसीच्या ४२०, ४०६, ३५४, ५०४ आणि ५०६ अंतर्गत शिक्षापात्र गुन्ह्यांसाठी अपीलकर्त्याविरुद्ध दाखल केला. तपास अधिकाऱ्यांनी दिनांक १२.०९.२०२३ रोजी आरोपपत्र दाखल केले. फौजदारी दंडाच्या कलम ४८२ अंतर्गत अपीलकर्त्यांनी दाखल केलेली याचिका उच्च न्यायालयाने फेटाळून लावली. रिकाब बिराणी आणि अन्य (सुप्रा) यांचे तथ्य हे प्रकरणातील तथ्यांशी जवळचे आहे.

४१. वर नमूद केलेल्या कारणांमुळे, आम्हाला खात्री आहे की दिनांक १७.१०.२०२४ च्या तक्रारीत केलेले आरोप / आरोपित एफआयआर, जरी ते पूर्णपणे स्वीकारले गेले असले तरी, प्रथमदर्शनी याचिकाकर्त्याविरुद्ध कोणताही गुन्हा घडवत नाहीत. प्रतिवादी क्रमांक २ द्वारे फौजदारी कारवाई सुरू करणे / दाखल करणे हे प्रक्रियेचा गैरवापर आहे, कारण आमच्यासमोर ठेवलेल्या नोंदींवरून असे दिसून येते की सदर फौजदारी कारवाई सड उगवण्याच्या द्वेषाने सुरू करण्यात आली आहे. जर याचिकाकर्त्याविरुद्ध फौजदारी कारवाई सुरू ठेवण्याची परवानगी दिली गेली, तर ती कायद्याच्या प्रक्रियेचा गैरवापर होईल आणि परिणामी न्यायाचा अपव्यय होईल.

४२. या याचिकेतील प्रतिवादी क्रमांक २ ने दिनांक ०७.०४.२०२५ रोजी दाखल केलेले प्रतिज्ञापत्र दिनांक १७.१०.२०२४ रोजीच्या तक्रारीच्या विषयातील वाद हा दिवाणी वाद असल्याचे दर्शवते.

४३. अचिन गुप्ता विरुद्ध हरियाणा सरकार आणि अन्य व्या प्रकरणात , माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने परिच्छेद क्रमांक १९ आणि २० मध्ये खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले आहे :

“१९. सीआरपीसीच्या कलम ४८२ अन्वये मिळालेल्या अधिकाराचा वापर कमीत कमी, काळजीपूर्वक आणि सावधगिरीने केला पाहिजे, जेथे कलमातच नमूद केलेल्या चाचण्यांद्वारे अशी कसरत योग्य ठरेल, हे आता सर्वमान्य झाले आहे. सीआरपीसीचे कलम ४८२ उच्च न्यायालयाला कोणतेही नवे अधिकार देत नाही, तर फौजदारी प्रक्रिया संहिता लागू होण्यापूर्वी न्यायालयाकडे असलेल्या अंगभूत अधिकारांची बचत करते, हेही सर्वमान्य आहे. (१) संहितेअंतर्गत आदेशाची अंमलबजावणी करणे, (२) न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर रोखणे आणि (३) अन्यथा न्यायाचे उद्दिष्ट सुरक्षित करणे अशा तीन परिस्थितींमध्ये अंतर्भूत अधिकारक्षेत्राचा वापर केला जाऊ शकतो.

२०. एखाद्या गुन्ह्याचा तपास हे विशेषतः पोलिस अधिकाऱ्यांसाठी राखीव क्षेत्र आहे, ज्यांचे त्या क्षेत्रातील अधिकार अनिर्बंध आहेत, जोपर्यंत दखलपात्र गुन्ह्याचा तपास करण्याचे अधिकार अध्याय १२ सीआरपीसी अंतर्गत तरतुदींचे

काटेकोरपणे पालन करून कायदेशीररित्या वापरले जातात. कलम ४८२ सीआरपीसी अंतर्गत अधिकारांचा वापर करताना. हे न्यायालय अपील किंवा पुनरावलोकन न्यायालय म्हणून काम करत नाही. वर नमूद केल्याप्रमाणे, कलमांतर्गत अंगभूत अधिकारक्षेत्र व्यापक असले तरी ते संयमाने, काळजीपूर्वक आणि सावधगिरीने वापरले पाहिजे आणि जेव्हा असा व्यायाम कलमातच विशेषतः नमूद केलेल्या चाचण्यांद्वारे योग्य ठरेल. ज्या प्रशासनात केवळ न्यायालये अस्तित्वात आहेत, त्या प्रशासनाला खऱ्या अर्थाने आणि भरीव न्याय देण्यासाठी त्याचा वापर केला पाहिजे. न्यायाच्या प्रगतीसाठी न्यायालयाचे अधिकार अस्तित्वात आहेत आणि अन्याय निर्माण करण्यासाठी त्या अधिकाराचा गैरवापर करण्याचा प्रयत्न केला गेला तर अशा गैरवर्तनाला आळा घालण्याचा अधिकार न्यायालयाला आहे. अन्याय होईल आणि न्यायाला चालना मिळेल अशा कोणत्याही कृतीला परवानगी देणे हा न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर ठरेल. अधिकारांचा वापर करून कोणतीही कार्यवाही सुरू करणे किंवा चालू ठेवणे म्हणजे न्यायालयीन प्रक्रियेचा गैरवापर करणे किंवा ही कार्यवाही रद्द करणे अन्यथा न्यायाचे उद्दिष्ट साध्य करेल असे न्यायालयाला आढळल्यास ती रद्द करणे योग्य ठरेल. जेव्हा तक्रारीद्वारे कोणताही गुन्हा उघड केला जात नाही, तेव्हा न्यायालय वस्तुस्थितीचा प्रश्न तपासू शकते. जेव्हा तक्रार रद्द करण्याची मागणी केली जाते, तेव्हा तक्रारदाराने काय आरोप केले आहेत आणि आरोप पूर्णपणे

स्वीकारले तरीही कोणताही गुन्हा झाला आहे की नाही हे तपासण्यासाठी सामग्री पाहण्याची परवानगी आहे.”

४४. परमजीत बत्रा विरुद्ध उत्तराखंड सरकार आणि अन्य या प्रकरणात , माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने परिच्छेद क्रमांक १२ मध्ये खालील प्रमाणे निरीक्षण नोंदवले आहे :-

“१२. संहितेच्या कलम ४८२ अन्वये आपल्या अधिकारक्षेत्राचा वापर करताना उच्च न्यायालयाने सावध गिरी बाळगली पाहिजे. या अधिकाराचा वापर कमीत कमी आणि केवळ कोणत्याही न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर रोखण्याच्या उद्देशाने किंवा अन्यथा न्यायाचे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी केला पाहिजे. एखाद्या तक्रारीत फौजदारी गुन्हा उघड होतो की नाही हे त्यातील तथ्यांच्या स्वरूपावर अवलंबून असते. फौजदारी गुन्ह्यातील आवश्यक घटक अस्तित्वात आहेत की नाही, याचा निर्णय उच्च न्यायालयाला घ्यावा लागतो. दिवाणी व्यवहार उघड करणाऱ्या तक्रारीचा ही गुन्हेगारी पोत असू शकतो. परंतु मुळात दिवाणी स्वरूपाच्या वादाला फौजदारी गुन्ह्याचे स्वरूप दिले जाते का, हे उच्च न्यायालयाने पहावे. अशा वेळी दिवाणी उपाय उपलब्ध असल्यास आणि प्रत्यक्षात तसा अवलंब केल्यास या प्रकरणात घडले, न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर होऊ नये म्हणून उच्च न्यायालयाने फौजदारी कारवाई रद्द करण्यास संकोच करू नये.”

४५. याचिकाकर्त्यांनी दिलेला माननीय सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय याचिकाकर्त्यांच्या खटल्याचे समर्थन करतो. याचिकाकर्त्यांचे प्रकरण भजनलाल (सुप्रा) च्या बाबतीत १०२ (१), (२) आणि (७) मध्ये नमूद केलेल्या अटींमध्ये येईल.

४६. आयपीसीच्या कलम ४१५ अन्वये फसवणूक आणि आयपीसीच्या कलम ४०५ अंतर्गत फौजदारी विश्वासघाताचे घटक तक्रारीतील आरोप स्वीकारल्यानंतरही स्पष्ट केले जात नाहीत.

४७. विनंतीच्या कलम (ब) च्या संदर्भात रिट याचिका मंजूर करण्यात आहे. काशीगाव पोलिस ठाण्याने नोंदवलेला दिनांक १७.१०.२०२४ क्रमांक ०३३९/२०२४ असलेला आक्षेपित एफआयआर रद्द करण्यात येत आहे आणि बाजूला ठेवण्यात येत आहे.

४८. खर्चाबाबत कोणतेही आदेश दिले जाणार नाहीत.

४९. हे स्पष्ट केले जाते की, दिलेली निरीक्षणे/निष्कर्ष तक्रार/आरोपित एफआयआर रद्द करण्याच्या संदर्भात आहेत.

(न्यायमूर्ती श्री. अश्विन डी. भोबे)

(न्यायमूर्ती श्री. रवींद्र व्ही. घुगे)

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.
